ՊԻՐԱՂԱՆ

ՀԱՅԵԳԷՄ

Ազգային, Գիտական, Գրական եւ Քաղաքական

Ա. ԺԹ. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 44 || 3 ՆՈԵՄԲԵՐ 1901

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գրականութեան Ազդեցութիւնը	ՅԱԿՈԲՈՍ Հ. ՃԷՃԻԶԵԱՆ
Նամակ խմբագրութեան	ՅԱԿՈԲ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Մտածումներ	. . .
Գրական Դէմքեր. — *Միսիր*	ՓԱՇԱԼԱԿ
Արուեստները եւ անոնց բարերարութիւնը	ՄՈՒՐԿՈՍ Հ. ԹԻՐԶԵԱՆ
Դասական Իտալիոյ Վարպետները. — *Միխէլ Անճէլօ*	ՀՕՆՕՐԱ. ԹՈՒԻՐՐՕՍ
Գազպէն	Ա. ՉԱՆՈՑԵԱՆ
Առաջին Մարդիկը Լուսնի մէջ (*Թերթօն*)	Հ. Կ. ՕՒԷԼՍ
Քաղաքական	. . .

ՆՈՐ ՀԱՍՑԷ՝

درعلیه، اسکی ضبطیه جاده‌سنده مطبعه‌سنده «پوراغن» غزته‌سی اداره‌سی نومرولی بربریان ٦١

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԲԻՒՐԱԿՆ Ի

Կ. ՊՈԼԻՍ, ԷՍԿԻ ԶԱՊԹԻԷ, ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ, ԹԻՒ 61

Rédaction de la Revue PURAGN

Imprimerie N. Berberian, Eski Zabtié, Constantinople

Հատը 40 փարա

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Խմբագրութեանս հասցէն փոխուած է։

ԲԻԲԼԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ

Ազգային, Գիտական, Գրական եւ Քաղաքական

ԺԹ. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ **44** || **3** ՆՈՅԵՄԲԵՐ **1901**

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԱՒՆՔ ՊԱՏՄԱՆՆԵՐ

1. ԲԻԲԼԱԿՆ առ այժմ կը ճրատարակուի շաբաթը ութգամ մը. — 2. Տարեկան բաժնեգինն է Պոլսոյ եւ Գաւառներու համար **50** դրչ., Արտասահմանի համար՝ **5** ռուպլի. կամ **12** ֆրանք կամ **2** $^{1}/_{2}$ տոլար, թղթատարութեան ծախքը մեր վրայ: — 3. Ջեռէ կը ծախուի հատը **40** փարայի: — 4. Հրատարակութեան վերաբերեալ նամակ կամ գրութիւն պէտք է ուղղել Բոպէրդ Գօլէճ, Բրօճ. 3. Ճէնիզեանի, իսկ բաժանորդագրութեան առձանագրութիւններ եւ բաժնեգինները պէտք է ուղղել Տնօրէնութեան, կ. Պոլիս, Էսկի Զապթիէ Ճաստէսի, Տպարան Ղեան կ. Պէրպէրեան, թիւ **61**. — 5. Անվճար նամակ կամ գրութիւն չընդունուիր. — 6. Տարի օրինակի բաժանորդ բերողին մէկ օրինակ նուէր կը տրուի:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ի՞նչ տարապայման աչխատանքէ ու երկարատեւ մաքառումներէ վերջ է որ աչխարհ յաջողած է մարդուն ձեռքը տալ ընթերցանութեան համար գիրք, հանդէս եւ այլն, որոնց արժէքը ճանչնալէ չատ հեռի են տակաւին չատեր: Արհամարհանօք կը նային անոնք գիրքերու, թերթերու եւ առհասարակ մամուլի արտադրութեանց վրայ: Ու մեզմէ չատեր ընթերցումէ օգտուելու վրայ գաղափար իսկ չունին դեռ: Աչխարհի պատմութիւնը ու մանաւորապէս գիրքերու պատմութիւնը ցոյց կուտան սակայն, թէ մարդկութիւնը կանուխէն տեսաւ ընթերցումի կամ գրութեան պէտքը: Մտածեցէք թուղթին վրայ եւ տեսէք թէ ի՛նչ զարմանալի յառաջդիմութիւն կատարուած է անոր վրայ: Կը տեսնէ՞ք այն մաքուր, ողորկ ու փայլուն թուղթը որ ձեզի կը բերէ չատ անգամ այնքան չահեկան տեղեկութիւններ, այնքան չինիչ հրահանգութիւններ, եւ այնքան սքրտայոյզ ու վսեմ խօսքեր: Մինչեւ որ այդ թուղթը առաւ այդ կատարելութիւնը՝ աչխարհ բազմատեսակ միջոցներու դիմեց ու երկարժամանակեայ աքնութիւններէ վերջ միայն կարողացաւ տալ զայն քու ձեռքդ: Հիմա դուն չես կարդար թերեւս ինչ որ կայ անոր վրայ զբեղ հրապուրող եւ բարձրացնող. կամ թերեւս չատ դժկամակ ես քիչ մը ժամանակ՝ կամ դրամ տալու անոր համար: Բայց միտքդ բեր որ աչխարհի պատմութեան կանխագոյն օրերուն մէջ՝ մարդիկ զուրկ էին անկէ, անոնք առ ի չգոյէ լաւագոյնին, սահպուած էին կաւի վրայ փորագրելու իրենց խորհուրդները կամ զգացումները: Ետքը անոնք դիմեցին ծառի կեղեւներու, ծառի կեղեւներէն ետքը պապիրոսին, պապիրոսէն ետքը վայրի կենդանիներու մորթին ու վայրի անասուններու մորթէն մինչեւ մեր արդի թուղթի գործարաններու հրաչալիքները ի՛նչ անհուն յառաջա-

դիմութիւն։ Եւ ասոնք բոլորը՝ որպէս զի մենք այսօր դիւրութեամբ կարդանք եւ մարդկութիւնը զարգանայ։ Սրտաճմլիկ է, սակայն, տեսնել որ մեր ժամանակին ու մեր ազգին մէջ կը գտնուին չատ այրեր ու աւելի չատ կիներ որոնք չեն կրցած երբեք գնահատել ընթերցանութեան անհուն ազդեցութիւնը։ Միայն Ջմիւռնիոյ մէջ չէ որ թիթեղներու հետ մէկտեղ հին, չկարդացուած թերթեր կը ծախեն նպարավաճառներու։ Շատ տպագրատուներու մէջ կրնաք տեսնել թերթերու եւ հանդէսներու ահագին դէզեր, ծրարներ որոնք ի գուր կ'սպասեն կարդացուելու համար. չեն գտնուած տակաւին անոնց երանելի կարդացողները, ու թերեւս գտնուելիք ալ չունին, եւ հաւանօրէն հոն այդ խոնաւ ու մթին անկիւններուն մէջ պիտի փտին ու կորսուին՝ առանց ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալու հէք ու տգէտ մարդկութեան մը որ այնչափ կը կարօտի լոյսի։

Մտածեցէք տպագրութեան հրաշալի գիւտին վրայ, զննեցէք այն յառաջադիմութիւնը որ կատարուած է սկսեալ այն ատենէն երբ Սողոնի օրէնքները, կաղնիէ տախտակներու վրայ կը գրուէին, Հեսխատի բանաստեղծութիւնները կապարէ տախտակներու վրայ, եւ Սինայի Օրէնքը քարէ տախտակներու վրայ՝ մինչեւ մեր օրերու օգտակար մամուլը։

Բայց ասոնք ալ թող երթան միանան գըրքերու այն ահագին զանգուածին՝ զորս աշխարհ կորսնցուցած է դարերու ընթացքին մէջ, բայց որոնց միշտ յաջորդած են ուրիշներ, անընկճելի ու յամառ յարատեւութեամբ մը, կատարելու մարդկային սեռի լուսաւորութեան փառաւոր գործը։ Ինչ գրատուներ ու ինչ գրքեր կորսնցուցած է աշխարհս. բայց ինչե՜ր ալ արտադրած է ու պիտի արտադրէ միշտ. գրողները թող միշտ յիշեն զայն ու չվհատին, գրականութիւնը մաքառումով է որ ապրած է միշտ. Փոլիպիոս քառասուն գիրք գրեց, ու անոնցմէ հինգը միայն մնացած է. Տակիտոսի երեսուն գիրքերը կորսուած են. նոյնպէս Պլինիոսի քսան գիրքերը մէջտեղ չկան. Լիվիոս հարիւր քառասուն գիրք գրեց, որոնց միայն երեսունը հինգը կը մնան. Եսքիլէսի գրած հարիւր թատերախաղերէն միայն եօթը հատը կը մնան. Եւրիփիտէս հարիւրէն աւելի գրեց, բայց միայն տասնեւիններ ունինք ձեռքերնիս. Վարոս եօթը հարիւրէն աւելի ականաւոր հռոմէացիներու կենսագրութիւնը գրեց, ու կենսագրութեան այդ բոլոր հարըստութիւնը այսօր կորսուած է։ Այո, չատ բան կը կորսուի այս վաղանցիկ աշխարհին մէջ, չատ բազմաչխատ երկասիրութիւններ կը կորսուին, կը փտին, կ'ոչնչանան, առանց կարող ըլլալու իրենց նպատակին ծառայելու։ Այսպէս եղած է նաեւ բոլոր անցեալին մէջ ալ. բայց անոնց մէկ մասը կը մնան ու բարիք կը գործեն։ Մէկ մասը տպագրատան մէջ կը դիզուի փոչելից, բայց ուրիշ մաս մը՝ կարծես հովերուն թեւին վրայ՝ կ'երթայ մինչեւ հեռաւոր եւ անծանօթ վայրեր ու կը կատարէ գործ մը, լոյն ու անձայն, զոր դարերը չեն կարող քանդել։ Գրականութեան ազդեցութիւնը իրօք չատ մեծ՝ մեր երեւակայածէն աւելի մեծ է։ Պէյքըն անունով փիլիսոփան կ'ըսէր՝ « Եթէ իշխանութիւն ունենամ տան մը մէջ կարդացուածներուն վրայ, այն տունը կրնամ երաշխաւորել եկեղեցիին ու պետութեան բարւոք վիճակը »։ Կարելի չէ չափել, լաւ հաշուել, ողջամիտ գրականութեան մը ազդեցութիւնը մարդկային կեանքի վրայ. մտածել պէտք է թէ կեանքի չատ ասպարէզներ երբեմն մէկ հատիկ գրքի մը կամ մէկ ընթերցումի մը առանցքին վրայ դարձած են։ Մէկ ընթերցում մը յաճախ արթնցուցած է նիրհող փառասիրութիւն մը, սէր զարթուցած է գիտութեան համար եւ հզօր տենչ մը զարգացման համար։ Հարիւրաւոր օրինակներ կան ամէն երկրի մէջ անանկ տղաքներու որոնց յաջողութիւնը եւ ապագայի նիւթական ու բարոյական փառքը կը վերագրուի գրքի մը ընթերցման որ ներշնչած ու յառաջ մղած է զիրենք։ Շատ անգամ նաեւ դեռահաս կեանքեր այս միջոցաւ պահպանուած են մոլութեան ծովուն հեղեղերուն ընդդէմ։

Մէկ գիրք մը, կամ մէկ օգտակար ըն-

թերցում մը արտադրած են յաճախ՝ ուսուցիչներ, բեմբասացներ, փիլիսոփաներ եւ պետական մարդիկ։ Մէկու մը կազդարցած մէկ լաւ գիրքը, ճառը կամ յօդուածը չատ անգամ կը կենայ իր առջեւ բոլոր կեանքին մէջ լուսատու փարոսի մը պէս որ կը փրկէ զինքը չատ չարիքներէ։ Նմանապէս ալ յոռի գրուածքներ կ'առաջնորդեն մարդը ամէն տեսակ յանցանքներու եւ ոճիրներու։ Սըր Ուիլեըմ Ըլսըլը սպաննող ոճրագործը խոստովանեցաւ թէ «Ձէք Շէփըրտ» անուն, ժողովրդական վէպի մը ընթերցմամբ էր որ մղուեցաւ իր ոճիրը գործելու։ Հոմերոսի «Իլիական»ը կարդալով էր որ՝ եղաւ Մեծն Աղեքսանդր ինչ որ էր. ինք այսպէս յայտարարած էր։ Ցուլիոս Կեսար ալ կարդալով Աղեքսանդրի պատմութիւնը եղաւ ինչ որ էր։ Նաբլըման ալ եղաւ պատմութեան մեծագոյն ինքնակալը՝ կարդալով Աղեքսանդրի պատմութիւնը։ Ընթերցում, գիրք, գրականութիւն ի՜նչ հզօր գործիչներ են ասոնք մարդկային թէ՛ անհատական և թէ հանրային կեանքին մէջ, ու տակաւին որքան յետագէմ ենք մենք այս մասին, որքա՜ն դանդաղ ու անփոյթ՝ գործածելու այս ամենահզօր գործին հանրային ու անհատական կըրթութեան համար։

Ծնողք մանաւորաբար հոգածու պէտք է ըլլան իրենց տղոց ձեռքը տալու՝ մաքուր, ուղիղ և հրահանգիչ գիրքեր կամ թերթեր. չատ անգամ ասոնք են որ կը չինեն տղուն բոլոր ապագան. ու ցաւալի է որ ծնողքներ կան որոնք տղուն ուտեստը, հագուստը ու բոլոր ֆիզիքական պէտքերը հոգալու փութաչան են ու դրամ չեն խնայեր այս մասին, բայց քիչ մը ծախք ընել չեն ուզեր իրենց զաւակներուն ձեռքը ընթերցանութեան յարմար գրքեր ու թերթեր դնելու։ Աբրահամ Լինքըլն՝ Ամերիկայի մեծ նախագահը կ'ըսէր թէ իր բոլոր կեանքը ազդեցութիւն կրած եւ ուղղուած էր իր մանկութեանատեն կարդալով «Վաչինկդընի կեանքը» անուն գիրքը։ Ո՜հ, ինչ հարստութիւն է այն որ կը գտնուի առողջ գրականութեան մը մէջ։ Ամէնէն աղքատիկ տղան կամ աղջիկը կարող է, նորանոր տեղեկութիւններով, գիտութեամբ եւ իմաստութեամբ զարդանալ, եթէ միայն իր ձեռքին տակ ունենայ միջոցները։ Հրաշքի պէս բան մըն է որ ամէնէն աղքատիկ տղան կարող է խօսակցիլ մեծ փիլիսոփաներու, մեծ գիտնականներու, մեծ ռազմիկներու հետ. գրականութեան միջոցաւ կարող է ամէնէն մեծ մարդոց հետ հաղորդակցութիւն ունենալ։ Հասարակ գործաւոր մը կարող է ամէնէն մեծ արուեստագէտներուն ունկնդրել։ Հողագործ մը կարող է հետեւիլ կեսարի և անոր պատերազմներուն. կրնայ հետեւիլ Մեծն Աղեքսանդրի կեանքին պատմութեան։ Ամենէն աղքատ ու խոնարհ արհեստաւորը կարող է Ափրիկէի ամայութիւնները խուզարկել Լիվինկսթընի ու Սթէնլիի հետ։ Վաճառականի հասարակ գրագիր մը կարող է երկինքներու մէջ խորասուզուիլ Գալիլէոսի, Հերշէլի կամ Լալլամարիոնի հետ կամ կրնայ երկրի ժայռերուն վրայ փորագրուած ամենահին դարերու պատմութիւնը կարդալ Հիւկ Միլլերի հետ։ Միլտոն մը կամ Վիրգիլիոս մը կրնան ամէնէն խոնարհ սեմերէն ներս մտնել իրենց հրաշալի տողերը կարդացնելու։ Մեծ Սաղմոսերգուն ինք ալ կը մտնէ ամէնէն անշուք տնակէն ներս իր անմահ երգերը ու օրհնաբանութիւնները վերարտադրելու համար. գրականութիւնը այս հրաշալի գործքերը կ'արտադրէ։

Իսիւ թէ մեր գիրքերը, մեր հանդէսները ու թերթերն ալ գէթ չափով մը, ըստ կարի դնէին մեր ժողովուրդին ձեռքը գրականութիւն մը՝ որ պարզէր անոնց առջեւ կեանքի ամենաբարձր իտէալները, մասնակից ընէր զանոնք այն ամէն վայելքներուն, արուեստներու եւ գիտութեանց զորս արդի քաղաքակրթեալ մարդկութիւնը կը վայելէ չնորհիւ մամուլին։ Իսիւ թէ ժողովուրդն ալ իր բաժինը կատարէր անձնուիրաբար, սիրայօժար օգնելու, յառաջացնելու և խրախուսելու բոլոր այն միջոցները որոնք կ'օգնեն առողջ գրականութեան մը մեր մէջ։

ՅԱԿՈԲՈՍ Հ. ՃԷՃԻԶԵԱՆ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

ՁԱԽՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՑ ՄԻ ԽՕՍԻՐ

Մարդ մը որ չարունակ գործերուն գէշութեան վրայ կը խօսի՝ քնաւ յաջող մարդ չըլլար։ Երկարօրէն մի որոճար որ եւ է բանի մը մութ կողմին վրայ։ Մերժէ խօսիլ առուտուրը եւ գործերը գէշ ըլլալուն վրայ։ Սորվէ քաջալերիչ բաներ խորհիլ՝ ո՛չ թէ յուսահատական բաներ։ Շատ մը գործի մարդեր կան որոնց հինցած ախտն է միշտ գանգատիլ ու յանցանք գտնել։ Ասոնց համար ամէն բան միշտ գէշ է. ուրիշներ ալ կան որ յոռետեսական ճամբէն երբեք դուրս չեն կրնար ելլել, ու երբեք որ եւ է բանի մէջ մէկ փայլուն կողմ մը, կամ յաջողութիւն մը տեսնելու կարող չեն։ Այս կարգի մարդոց համար անկարելի է յաջողիլ։ Յաջողութիւնը չատ փափուկ տունկ մըն է, ու կը պահանջէ քաջալերութիւն եւ արեւի լոյս։

Ինքզինքդ զգեզ չրջապատող նիւթական ու բարոյական չարիքներէն զեր ի վեր համարէ։ Սորվէ բարոյական վհատեցուցիչ ազդեցութիւններէն վեր բարձրանալ։ Բանեւորուն փայլուն կողմին նայէ, ոչ թէ մթին եւ նսեմ կողմին։

Աչխարհ կը սիրէ արուեստ, յուսալից եւ ուրախ բնաւորութիւնները։ կը խորչի տըրտմաթախիծ պատգամախօսներէն որոնք միայն բարոյական ձախորդութիւն եւ դժբաղդութիւն կը տեսնեն ամէն տեղ։ Ուսանողիդ, զբաղարթ մարդիկ եւ կիներ իրենց գործերուն մէջ նիւթական եւ բարոյական յաջողութիւն կը տեսնեն. ճիշդ այդ անձերն են որոնք ամէն տեղ կը փնտռուին։ Ինչպէս որ բնական է որ մարդիկ կը սիրեն ամպերէն եւ ստուերներէն փախչիլ ու երթալ արեւուն լոյսին մէջ, նոյնպէս բնական է որ անոնք խորչին անհաճոյ, անախորժ մարդոցմէ։

« *Բիւրակն* »ի նախորդ թիւին մէջ հրատարակուած «*Կրօնի ուսումը մեր դպրոցներուն մէջ* » յօդուածէն թելադրուելով, մեր սիրելի բարեկամ Յակոբ Էֆ. Մատթեոսեան մեզ կը դրկէ հետեւեալ շահեկան նամակը զոր հաճութեամբ կը հրատարակենք։

Մեծ. Բրօֆ. Յակոբոս Էֆ. Ճէճիզեան.

Տէր.

« *Բիւրակն* »ի 43 թիւին մէջ ձեր մէկ յօդուածը տեսայ « *Կրօնի ուսումը մեր դպրոցներուն մէջ* » վերնագրով։ Այդ յօդուածը յիշեցուց ինձ մեր մէկ խօսակցութիւնը, նոյն նիւթին վրայ, Մելքիսեդեկ Սրբազանին հետ, երբ ան Գատըգիւղի քարոզիչ էր։ Այդ առթիւ ինծի պատմեց թէ ի՛նչպէս եղաւ որ ինք կրօնաւոր եղաւ։ Ըսաւ թէ, «դպրոցին մէջ ուր ինք կը յաճախէր կար այնչափ կրօնի ուսուցում որչափ կար ուրիշ դպրոցներու մէջ։ Եւ սակայն ինք կը խորհէր մտնել աչխարհային ասպարէզ, ինչպէս միւս աշակերտներն ալ նման ասպարէզներու վրայ կը մտածէին։ Բարեբաղդաբար դասատուներս փոխուեցաւ եւ ուրեցանք հաւատացեալ բարեպաշտ ուսուցիչ մը. քիչ ժամանակէն սկսանք փոխել մեր որոշումները եւ հոգեւոր պաշտօններու վրայ մտածել։ Մեզմէ մին որ թէպէտ փափաքող էր քահանայական պաշտօնին, բայց կը վարանէր որոշում տալ, վախնալով որ մի՛ գուցէ անկարող գտնուի ընտանիքը հոգալու, իր այս վարանումը պատմեց ուսուցչին։ Ուսուցիչը պատասխանեց, « *Մի՛ մտներ, քանզի քեզ անարժան կը տեսնեմ այդ պաշտօնին։ Դուն որ այդչափ քիչ վստահութիւն ունիս Աստուծոյ վրայ, ի՞նչպէս կարող ես Անոր պաշտօնեան ըլլալ։* » Այս խօսքը այնպիսի տպաւորութիւն մը ունեցաւ վարանող երիտասարդին վրայ, որ անմիջապէս որոշեց ընդունիլ քահանայական պաշտօնը, եւ եղաւ ընտրելագոյն եկեղեցականաց մին։ Եւ գիտե՞ս, ըսաւ, մեր ուսուցչին ազդեցութեան գաղտնիքը ո՞ւր էր։ Ան կ'զգացնէր մեզ որ ինք ի սրտէ կը հաւատար ինչ որ մեզ կ'ու-

սուցանէր։ » Նորին Սրբազնութիւնը աւելցուց. « կրօնասէր աշակերտներ կ'ստացուի միայն հաւատացեալ բարեպաշտ ուսուցիչներ ունենալով. եթէ ուսուցչին սիրտը Աստուծոյ հետ չէ, ի՞նչպէս կարող է ան առաջնորդել աշակերտաց սիրտն առ Աստուած »։

Մնամ ձերդ յարգանօք

ՅԱԿՈԲ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԲԱՐԵՇՐՋՈՒԹԻՒՆԸ(*)

Բայց մեր նկարագրած բազմաթիւ օրինակներէն զատ, որոնց մեծ մասը հեռաւոր ժամանակներէ առնուած են, կան նաեւ ուրիշ խիստ չատեր որոնք տակաւին գոյութիւն չունենալով՝ ցոյց կուտան այն ձեւափոխութիւններուն մեծութիւնը՝ որուն ենթարկել ստիպուած է ցեղ մը, իր փոխ առած արուեստները։ Այս օրինակները աւելի յատկանշական են, իրարմէ տարբեր ծագում ունեցող բայց նոյն կրօնը դաւանող ժողովուրդներու քով։

Երբ 7րդ դարուն Ծունա-Հռովմէական հին աշխարհի ամենամեծ մասը գրաւուեցաւ եւ հիմնուեցաւ այն հսկայ կայսրութիւնը, որ ընդհուպ տարածուեցաւ Սպանիայէ մինչեւ Ասիոյ կեդրոնը, երկարելով ամբողջ Ափրիկէի հիւսիսակողմը, յատկօրէն կատարելագործուած ճարտարապետութեան մը գոյութիւնը տեսնուեցաւ որ էր Բիւզանդեան ճարտարապետութիւնը։ Այդ ճարտարապետութիւնը որդեգրուեցաւ հին եգիպտոսի մէջ։ Բայց երկար չպիտի տեւեր ան. բայց հակառակ ատոր երկրէ երկիր, դարէ դար այս յիշատակարաններուն ձեւափոխութիւնը կը նշմարուի։ Քաղաքակրթութեան պատմութիւններու մէջ, այս ձեւափոխութիւններու ոգին կը տեսնենք որոշ։

Եթէ ատոյգ է թէ կրօնքը ունի կապակցութիւն ցեղի մը ճարտարապետական ըմբռնումին հետ, ուրեմն պէտք է յուսալ թէ տարբեր ցեղեր, բնակելով մի եւ նոյն երկրին մէջ, կրնան արտադրել չատ այլազան յիշատակարաններ։ Ճիշդ այս բանը Հնդկաստանի մէջ կրնանք նշմարել։ Իրօ՛ք, այսօր այդ միակ երկրին տարածութեան մէջ, պարզ տեղափոխութիւններով, մարդ կրնայ իր ուզած ժամանակաշրջանին մէջ գտնուիլ, և վերստին տեսնել, տակաւին կենդանի այն յաջորդական օթեւաններու չարքերը՝ զորս մարդկութիւնը, հասնելու համար քաղաքակրթութեան բարձրագոյն մակարդակին կրցաւ մինչեւ հոն բարձրացնել։ Այո՛, հո՛ն կը գտնուին բարեշրջութեան ամէն ձեւերը, քարէ դարը ունի հոն իր ներկայացուցիչները, եւ չոգիի ու էլեքտրականութեան դարը կը տիրապետէ նաեւ հաւատարապէս։

Արուեստներու տեսակէտով, Հնդկաստան չատ ուշ կ'երեւայ պատմութեան մէջ։ Իր ամենահին յիշատակարանները, Ազոքայի կոթողները, Քարլի, Պարիւթի եւ Սանքի տաճարները, եւայլն, հազիւ երկու դարու հնութիւն մը ունին։ Ասոնք երբ կառուցուեցան, արդէն հին աշխարհի, Եգիպտոսի, Պարսկաստանի, Ասորեստանի, եւ նոյն իսկ Ծունաստանի հին քաղաքակրթութեանց մեծամասնութիւնը, լմնցուցած էին իրենց չըքջանը եւ անկման խաւարին մէջ կը գլորէին։ Միակ քաղաքակրթութիւն մը, Հռոմինը, միւս բոլորին տեղը բռնած էր։

Հնդկաստան, որ պատմութեան խաւարէն այնքան ուշ կը ծագէր, ուրեմն կրցաւ փոխառնել յառաջացած քաղաքակրթութիւններէն չատ բաներ։ Բայց յիշատակարաններուն ապչեցուցիչ ինքնատիպութիւնը՝ ցոյց կուտայ նորէն օտար փոխառութիւններու դըրոյմը, առանց ամէն գինքը կանխողներուն հետ յայտնի խնամութիւն մը ունենալու։

Հակառակ իրենց անվիճելի ինքնատիպութեան, հնդկական առաջին յիշատակարանները նաեւ յօրինուածքի բարձրութիւն մը

(*) Շար. նախորդ թիւերէն։

ցոյց կուտան, որոնք դարերու երկար ընթացքին մէջ անգամ անկէ անդին չէին կրնար անցնիլ։ Գործերու այդքան կատարելութեան համար անշուշտ երկար խարխափումներ պատահած էին նախապէս. բայց հակառակ ամենամանրակրկիտ հետազօտութիւններու, ոչ մէկ ուրուագիծ ցոյց չիտար այս խարխափումներուն հետքը։

Թերակղզիին հիւսիս արեւմտեան քանի մը առանձին կէտերուն մէջ, նոր հանուած յիշատակարաններու եւ արձաններու մնացորդները, ի վեր կը հանեն Ծունաստանէն փոխառած տարրեր։ Այդ հնդկական կանգուն յիշատակարաններու մեծամասնութեան վրայ խորին քննութիւն մը, զմեզ կ'առաջնորդէ բոլորովին հակառակ է մինչեւ հիմա ըսուածներուն, եւ որ աւելի չիտակը ըլլալ կը թուի, Հակառակ ընդունուած բանաձեւերու։ Հնդկաստան մեր գաղափարին համեմատ, հակառակ յունական քաղաքակրթութեան հետ իր պատահական հաղորդակցութեան, իր արուեստներէն և ոչ մէկը փոխ առած է անոր եւ ինքն ալ իր կարգին անկէ եւ ոչ մէկը առած է։ Դէմ յանդիման երկու ցեղերը իրարմէ չափազանց տարբեր էին, իրենց մտածումները չափազանց աննման, իրենց արուեստագիտական հանճարները չափազանց անհամաձայն, այնպէս որ չկրցան իրարու վրայ ներգործել։

Հնդկաստանի մէջ սփռուած հին յիշատակարաններու քննութիւնը ցոյց կուտայ նաեւ թէ Ծունաստանի եւ իր արուեստներուն մէջ ո՛ եւ է խնամութիւն չի կայ։ Մինչդեռ եւրոպական բոլոր յիշատակարանները Ծունաստանէն փոխ առած տարրերով լեցուն են, հնդկական յիշատակարաններուն և ոչ մէկը ընդօրինակութեան ո և է հետք ցոյց կուտայ։

Այս ընդհանուր ծանօթութիւնը կը չեշտուի, երբ խորապէս թափանցուի հնդկական յիշատակարաններու ուսումնասիրութեան և զանոնք ստեղծող ժողովուրդներու ներքին հոգեբանութեան մէջ։ Կը հաստատուի թէ հնդիկ հանճարը չափազանց առանձնայատուկ է, իր մտածումէն հեռու օտար ներգործութեան մը ենթարկուելու համար, կ'երեւայ թէ հնդիկ եւ ուրիշ ժողովուրդներու մտաւորական կազմութեան մէջ տեղ կը գտնուէին այնքան բարձր պատուարներ որքան քնութեան ստեղծած զարհուրելի տեսարանները մնծ թերակղզիին և երկրագունտին ուրիշ երկիրներուն մէջտեղ։

Հնդկական հանճարը այնքան առանձնայատուկ է որ, ինչ որ ալ ըլլայ առարկան որուն կարեւորութիւնը անոր նմանելու կ'ըստիպէ զինքը, այդ առարկան անմիջապէս կը ձեւափոխուի և կ'ըլլայ հնդկական։ Նոյն իսկ ճարտարապետութեան մէջ, ուր սակայն դժուար է ծածկել փոխառութիւնները, այս տարօրինակ հանճարին անձնականութիւնը, այս արդ ձեւեղծութեան զօրութիւնը ընդհուպ կը յայտնուի։ Հնդիկ ճարտարապետի մը կողմէ կրնայ ընդօրինակուիլ յունական կոթող մը, բայց այնչափ կը ձեւափոխուի ան, անոր ձեռքին տակ՝ որ առաջին ակնարկով կը զանազանուի։ Նոյն իսկ մեր օրերուն մէջ ուր եւրոպական ներգործութիւնը այնքան զօրաւոր է Հնդկաստանի մէջ, այդպիսի ձեւափոխութիւններ կը նչմարուին օրէ օր։ Հնդիկ արուեստագէտի մը, ընդօրինակելու համար ո՛ եւ է օրինակ մը տուէք, անոր ընդհանուր ձեւը պիտի որդեգրէ, բայց չատ տեղեր պիտի չափազանցէ, պիտի բազմապատկէ, զայն ձեւազեղծելով։

Հնդկական ճարտարապետութեան հիմնական նկարագիրը, յորդ չափազանցում մը, անհուն հարստութիւն մը, կնճռոտութիւն մըն է, որ ցայտուն հակոտնէութիւն մըն է յունական արուեստին պաղ և ուղիղ պարզութեան։ Մանաւանդ հնդկական արուեստներ ուսումնասիրելով է որ կը հասկցուի թէ՝ ցեղի մը ստեղծական գործերը՝ որ կէտով առնչութիւն ունին իր մտաւորական կազմութեան հետ։ Եթէ հնդիկները Ասորիներու նման պատմութենէն լիովին կորսուած ըլլային, իրենց տաճարներուն հարթաքանդակ-

ները, իրենց արձանները, իրենց յիշատակարանները պիտի բաւէին իրենց անցեալը ի վեր հանելու։

Ծիշատակարաններու հնագիտական ուսումնասիրութիւնը թոյլատրեց մեզ ճշմարիտ հաստատագիրներով ապացուցանելու ինչ որ ընդհանուր հնդկական յիշատակարաններու եւ հնդիկ ոգւոյն ճանաչումը անմիջապէս ի վեր կը հանեն։ Ան է որ թոյլատրեց մեզ հաստատելու այն հետաքրքրական իրողութիւնը թէ հնդիկ վեհապետներ յարաբերութեան մէջ ըլլալով Պարսից հետ, (որոնց քաղաքակրթութիւնը հելլենական դրոշմը կը կրէր), ուզեցին Հնդկաստանի մէջ մացնել յունական արուեստները, բայց երբեք չյաջողեցան։

Այս փոխ առնուած արուեստը ժամերէութեացաւ միշտ՝ քաղաքական ազդեցութիւններու տակ։

ՄԱՐԿՈՍ Հ. ԹԷՕԶԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԴԷՄՔԵՐ

ԱՒԱՂԱԿ

(ՈՉ–ՎԱՑՐԿԵՆԱԿԱՆ)

Ծածկանունը մանրանկար պատկերն է իրեն։ կարճ ու սիրուն, սի՛րուն այն ամէն ազնիւ բաներուն պէս որոնք մէկ հատիկ են իրենց տեսակին մէջ, ինչպէս ինքը։

Հասած չափազանցութիւն չի պիտի թուի բնաւ ամէն անոնց համար, որոնք գիտեն իրարմէ զանազանել կին–բանաստեղծն ու բանաստեղծուհին, կին գրագէտն ու գրագիտուհին, եւ ո՛չ ալ անիրաւութիւն մը մեր գեղեցիկ սեռին գրիչ չարժող անդամներուն հանդէպ, որոնց արտադրութիւններուն մէջ միակ կնոջական բանը... ստորագրութիւնը եղած է, քիչ բացառութեամբ. այդ բացառութիւններն ալ արդէն այնքան վաղանցիկ փայլ մը ունեցած են որ չե՛ն կրցած հետք մը ձգել, մինչդեռ Սիպիլին վրայ միացած են այդ երկու պայմանները։

Ճշմարտապէս կնոջական, զգայուն եւ միանգամայն բեղուն գրիչով մը չինած է ան իրեն այս գեղեցիկ անունը՝ որուն վրայ արդարապէս հպարտանալու չափ ալ հետեւորդ չունենալուն վրայ ցաւելու իրաւունք ունինք։

Գաւառին անկիւնէն, հեռուէն, «լուրթ մշուշին ծալքին տակ» էն համակրութիւն մը ունեցած էի իրեն հանդէպ։ Հոս գալուս, թիւնը թէ հնդիկ վեհապետներ յարաբերութեան մէջ ըլլալով Պարսից հետ, (որոնց քաղաքակրթութիւնը հելլենական դրոշմը կը կրէր), ուզեցին Հնդկաստանի մէջ մացնել յունական արուեստները, բայց երբեք չյաջողեցան։

Այս փոխ առնուած արուեստը ժամերէութեացաւ միշտ՝ քաղաքական ազդեցութիւններու տակ։

ՄԱՐԿՈՍ Հ. ԹԷՕԶԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԴԷՄՔԵՐ

ԱՒԱՂԱԿ

(ՈՉ–ՎԱՑՐԿԵՆԱԿԱՆ)

Ծածկանունը մանրանկար պատկերն է իրեն։ կարճ ու սիրուն, սի՛րուն այն ամէն ազնիւ բաներուն պէս որոնք մէկ հատիկ են իրենց տեսակին մէջ, ինչպէս ինքը։

Հասած չափազանցութիւն չի պիտի թուի բնաւ ամէն անոնց համար, որոնք գիտեն իրարմէ զանազանել կին–բանաստեղծն ու բանաստեղծուհին, կին գրագէտն ու գրագիտուհին, եւ ո՛չ ալ անիրաւութիւն մը մեր գեղեցիկ սեռին գրիչ չարժող անդամներուն հանդէպ, որոնց արտադրութիւններուն մէջ միակ կնոջական բանը... ստորագրութիւնը եղած է, քիչ բացառութեամբ. այդ բացառութիւններն ալ արդէն այնքան վաղանցիկ փայլ մը ունեցած են որ չե՛ն կրցած հետք մը ձգել, մինչդեռ Սիպիլին վրայ միացած են այդ երկու պայմանները։

Ճշմարտապէս կնոջական, զգայուն եւ միանգամայն բեղուն գրիչով մը չինած է ան իրեն այս գեղեցիկ անունը՝ որուն վրայ արդարապէս հպարտանալու չափ ալ հետեւորդ չունենալուն վրայ ցաւելու իրաւունք ունինք։

Գաւառին անկիւնէն, հեռուէն, «լուրթ մշուշին ծալքին տակ» էն համակրութիւն մը ունեցած էի իրեն հանդէպ։ Հոս գալուս, բնականաբար, այդ համակրութենէն ծագում առաւ զինքը տեսնելու բաղձանք մը, որ տարիներով բաղձանք մնաց միայն, մինչեւ որ վերջապէս աշնան միգապատ առաւօտ մը առիթը ձեռք ձգեցի իրեն ներկայանալու։ եւ մեր միակ գրագէտ–բանաստեղծուհին տեսնելու անհամբեր ուրախութեամբ ոգեւորուած, մէկ չունչով ելայ աթարբըմաց նին երրորդ յարկը. այնպէս որ հոն հարկ եղաւ քանի մը վայրկեան սպասել դուռը զարնելէ առաջ, քիչ մը չունչս ամփոփելու եւ ըսելիքիս վրայ մտածելու համար։

— Տիկինը կրնա՞մ տեսնել, հարցուցի սպասուհիին որ դուռը բացած էր։

— Ինչո՞ւ չէ։

Առաւօտեան այդ ժամուն անծանօթի մը տրուած այդ չատ պարզ պատասխանը չատ պերճախօս կերպով ցոյց կուտար թէ որքան անսեթեւեթ ու ազնիւ ընդունելութիւն մը սովոր էր ընել տանտիրուհին իր այցելուներուն։ եւ արդարեւ երկու վայրկեան եաքը, պարզ բայց ճաշակաւոր կերպով կահաւորուած փոքր քառակուսի սենեակին մէջ երբ ինքզինքս ներկայացուցի իրեն, այնպիսի քաղաքավար ու չնորհալի կերպով մը ընդունեց զիս, որ կարծես թէ հին ծանօթներ էինք արդէն։

Վերջապէս բաղձանքս իրականած էր։

Եւ հիմա, երեւակայութեանս մէջ զբաղուած Սիպիլին ու դէմս կեցողին մէջ աչքի զարնող մէկ տարբերութիւն մը կը տեսնէի, այն է բացարձակ չգոյութիւնը՝ այն տեսակ մը հպարտութեան, զոր իրեն պէս հազուադիւտ, մեծ անձերու իրաւունքը կը դաւանիմ ես։

Ատկէ դուրս գտայ ինքը ճիշդ ինչպէս որ երեւակայած էի։

Իր սեւ աչքերուն նայուածքին, նոյն իսկ ժպիտին մէջ կը նշմարուէր այն մշուշը, զոր վիշտը, տառապանքը կը ձգեն անցնելու ատեն եւ զոր ժամանակն ալ չի կրնար ջնջել բոլորովին։ Եւ այդ մելամուխութեան մէջ կ'այտաղոլար

« Ողջոյն տամ քեզ անհուն սիրով ո՛վ լուսնակդ իմ,
Առանձնակեաց տխուր հոգւոյս դու մտերիմ »ին

հեղինակուհին։

Նայուածքէն ետքը — բնական կարգը պահելու համար ետքը կ'ըսեմ — ինքը յատկանշող ամէնէն ինքնատիպ ու ամէնէն հրապուրիչ բանը խօսուա՛ծքն էր, «խօսուածք» բառին մէջ ամփոփելով ոչ միայն ձայնին անուշութիւնը ու հնչման եղանակը, այլ նաեւ խօսքերուն իմաստն ու արժէքը։ Կը խօսի տենդոտ աճապարանքով մը, հեւ ի հեւ, սակայն յստակ ու որոշ, առանց երբեք իրարու խառնելու բառերը, առանց բնաւ կեննալու տեղ մը, ուր պէտք չէ կենալ, եւ այս ամէնը բոլորովին բնական. գաղափարը ինքնիրեն փոքր նախադասութիւններու վերածուած դուրս կուգայ բերնէն, առանց կանգ առնելու հոն։ Բառերը իրարու կը յաջորդեն չղթայի մը օղակներուն պէս կանոնաւոր ու ներդաշնակ։ Եւ հայերէնը իր բերնին մէջ այն տպաւորութիւնը կը ձգէ վրադ ի՛նչ որ ֆրանսերէնը լաւ խօսող Բարիզուհիի մը բերնին մէջ։

Իր հեղինակութիւններուն վրայ խօսիլ աւելորդ յոգնութիւն մը պիտի ըլլար. գովեստի պէտք չունին անոնք։ Միայն ուշադրութիւնս գրաւող պարագայ մը կ'ուզեմ մատնանիշ ընել։ Իր ամէնէն տխուր ու ամէնէն զգայուն տողերուն մէջ իսկ յոռետես մը չէ եղած ան. բան մը պահած է միշտ այն փափուկ կորովէն որ կնոջ հոգիէն կը բղխի ծանեականերու եւ հիւանդներու ամենանուրբ մանրամասնութիւններէն մինչեւ սրտի վէրքերուն ամէնէն ցաւագին, ամէնէն խորունկները պատկերացնելով հանդերձ, իր արձակին թէ ոտանաւորին մէջ, ես չեմ տեսած իր մէկ գրուածքը որ հետքը կրէ այն հիւանդ ու ցաւագար, « ա՛խ » երու « ո՛հ »երու բանաստեղծութեան, որուն աղդեցութենէն չեն կրցած ազատիլ մեր երկսեռ գրողներէն շատեր։

Աղողջ ըմբռնում մը ունեցած է կեանքին հանդէպ ու պահած է զայն, ինչպէս ամէն նկարագրի տէր անձեր, հակառակ անոր ամէն ելեւէջներուն։ Դեռ անցեալ տարի, եթէ չեմ սխալիր, սա երկու գեղեցիկ տողերով կը վերջացնէր իր սիրուն մէկ ոտանաւորը։

« Կեանքն ալ արդեօք կ'ըլլա՞ր այնքան Քանկագին,
Այնքան անուշ Թէ չսպառնար մահն անոր »։

Գրագիտուհիէն ու բանաստեղծուհիէն յետոյ կուգայ դաստիարակուհին։ Սիպիլ անխոնջ գործունէութիւն մը ցոյց տուած է նաեւ իբր դաստիարակուհի, հայ օրիորդին կրթութեան մակարդակը բարձրացնելու գրական չանքին միացնելով նաեւ գործնականը։ Անվիճելի կերպով պակաս մը լեցուցած է իր դասագիրքը, որուն հեղինակութիւնը ըստ իս բանաստեղծուհիին համար զոհողութիւն մըն է ի նպաստ դաստիարակուհիին։

Բայց քանի որ սիրտը տրամաբանել չգիտեր, ի՞նչ մեղքս պահեմ, ես կը բաղձայի իր մէջ տեսնել միայն կրակոտ ու վառվռուն Օր. Ալիսը, զգայուն, կորովի, ներդաշնակ Սիպիլը։ Դաստիարակութեան իսկ չէի ուզեր որ զոհեր իր ժամերը, —ա՛յն ժամերը որոնք այնքան սիրուն քերթուածներ գիտեն արտադրել, —եթէ իրեն հետեւող աշակերտուհիներ պատրաստելու յոյսը անկէ կախուած չըլլար։

ՓԱՑԼԱԿ

ԴԱՍԱԿԱՆ ԻՏԱԼԻՈՅ ՎԱՐՊԵՏՆԵՐԸ

ՄԻՔԷԼ ԱՆՃԷԼՕ

Այս մեծ վարպետը Գեղարուեստին Միւոտոնը կոչուած է, բաղդատութիւն մը որ կրնայ երբեմն օգնել մեզ եթէ լաւ հասկցած ըլլանք փոխարերութիւնը։ Մեծ բանաստեղծին պէս Միքէլ Անճէլօն ալ ճոխ և կրակոտ երեւակայութիւն մը, ու վհոգի բնաւորութիւն մը ունէր։ Իր բոլոր գործերուն մէջ վեհմութիւնը ամէնէն աւելի աչքի կը զարնէ, և արհամարհելով ամէն ինչ որ անարգ է կամ ունայն, ջանացած է հասնիլ կեանքի ամէնէն վեհ ու նուիրական նպատակներուն։

Միքէլ Անճէլօ Պուօնարօթթի, ազնուական ընտանիքի մը զաւակ, ծնած է 1475ին Քարբէսի դղեակին մէջ, Արէզցօի մօտ։ Կը պատմուի որ իր անունը Միքէլ Անճէլօ դրուեցաւ, որովհետեւ ծնողքը ներշնչմամբ երեւակայած էին թէ իրենց դղեակին մէջ երկնային բան մը կար ու թէեւ աննախապաշարեալ մտքի մը համար սովորական տղեկ մըն էր և սակայն վերջ ի վերջոյ ցոյց տուաւ թէ կատարեալ հանճար մըն էր։ Սա ալ ըսուած է որ ծնողքը բնաւ գաղափար չունէին իրենց զաւկին կարողութեանցը մասին, ո-րովհետեւ երբ իր պատանեկութեան անըզբաղ ժամանակները ուրուագիծեր չինելով կ'անցնէր, հայրը կը յանդիմանէր ու նոյն իսկ կը ծեծէր զայն, գեղարուեստի հետամտութիւնը նախատինք մը համարելով իրենց ընտանեկան անունին։

Միքէլ Անճէլօ տարեկից բարեկամ մը ունէր որ Կիրլանտաճօի արուեստանոցին մէջ կ'աշխատէր, և որուն ցոյց տուած քանի մը պատկերները աւելի սաստկացուցին նորեկ արուեստագէտին եռանդը։ Պուօնարօթթի տեսնելով որ անկարելի պիտի ըլլար ետ կեցընել տղան իր նպատակէն հաւանեցաւ որ Կիրլանտաճօի քով աշակերտէ ան։

Միքէլ Անճէլօ տասն և չորս տարեկան եղած ատեն Լօրէնցօ ու Մէտիչիի պալատը ղրկուեցաւ, որ երիտասարդ քանդակագործներու դպրոց մը հաստատել կ'ուզէր։ Ահագին յաջողութիւն ունեցաւ հոս, և Լորէնցօ այնքան ուրախացաւ որ Միքէլ Անճէլօի հօրմէն խնդրեց որ իր քովը մնայ խոստանալով իբր իր զաւակը խնամել զայն։ Դժբաղդաբար երեք տարի ետքը Լորէնցօ մեռաւ, և Միքէլ Անճէլօ իրաւամբ ողբաց իր պաշտպանին ու բարեկամին կորուստը։ Այս երեք տարիներու ընթացքին մէջ արուեստագէտը ժամանակ չը վատնեց յառաջդիմելու համար թէ իր արուեստին և թէ փիլիսոփայութեան ու գրականութեան մէջ։ Պլօրանսի մէջ իր երիտասարդութեան ընկերներն էին ժամանակին ամենազարգացեալ անձերը, Բօլիթիանօ, Բիւցօ տէլլա Միրանտօլա, և Ֆիչինօ։ Բանաստեղծութիւնը կը սիրէր, ինք բանաստեղծ մըն էր արդէն, և իր ձայնեակներուն մէջ եւրեւցող բոլոր քաղցրութիւնը և կորովը կը ցոլանան իր նկարներուն և քանդակներուն մէջ։

Յուլիոս Բ. պապը 1508ին Հռոմ կանչեց զայն, ուր անցուց իր կեանքին մեծագոյն մասը աշխատելով այս Պապին ու իր յաջորդներուն օրով, մինչեւ իր ծերութիւնը։

Միքէլ Անճէլօ՝ նկարիչի համբաւը «Սիքթայն» մատուռին մէջ չինած գործերովը շահած է։ Հոս կարելի է տեսնել այն որմանկարները որոնք կը մարմնացնեն տարօրինակ երազները ու սարսափները որոնք իր մտքին մէջ կուտակուած էին երբ կը յանդարտ հնչակաւոր վկրջին Դարաստանի և կամարը զարդարող տեսարանները։

Արդի քննադատութիւնը գովելին ձեղունի պատկերներուն կուտայ զորս դիւրութեամբ կարելի է ուսումնասիրել վարչն հայելիներու միջոցաւ։ Ռաֆայէլ, գեռատի արուեստագէտը այս միջոցիս զբաղած էր Վատիկանի որմանկարներով։ Ահագին մրցում մը կար իր և Միքէլ Անճէլօի միջև։ Շատերը կը կարծեն թէ իր հակառակորդները ամբաստանեցին

զայն թէ մեծ քանդակագործը յանձնառու եղած էր այդ գործին անյաջող ըլլալուն դիտակից։ Եւ յիրաւի, ըսողներ ալ կան թէ Լանաց վրայէն նետել այս մեծ ձեռնարկը, բայց Պապը պնդեց իր որոշման վրայ։ Հետեւաբար արուեստագէտը առանձին փակուեցաւ մատուռին մէջ ինքն իր ձեռքով գոյները և գաճը պատրաստելով։ Առտուն կ'սկսէր և մինչև գիշեր կ'աշխատէր օրուան մէջ մէկ անգամ միայն ճաշելով։ Ոչ ոքի թոյլատրեց մատուռէն ներս մտնել մինչև սր քսան ամիաներ սահեցան այսպէս ու առաջին կէսը ի ցոյց դրուեցաւ։

Լազարի կը պատմէ թէ Պապը, բարկութեան մը մէջ սպառնաց նկարիչը լաստակէն վար նետել տալ եթէ չաճապարէր. այսպէս մատուռը ժողովուրդին առջև բացուեցաւ վերջին սրբագրութիւնները չեղած, և անգամ մը որ լաստակները վար առնուեցան արուեստագէտը մերժեց նորէն կանգնել տալ զանոնք։ «Նկարներուդ մէջ քիչ մը ոսկի դընելու էիր» ըսաւ Պապը. «իմ դծած անձերս ամէնքն ալ աղքատ էին» պատասխանեց արուեստագէտը և որմանկարները առանց սրբագրութեան մնացին։ Ամբողջ ձեղունը գրեթէ չորս տարիէն լրացաւ, և Միքել Անճէլօ ստիպուած ըլլալով երեսը դէպի վեր աշխատիլ, այնքան վնասեց աչքերուն որ յետոյ ստիպուեցաւ ամիսներով նոյն դիրքով գրել ու կարդալ։

Ձեղունին միջին մասին պատկերները Ընընդոց Գրքէն առնուած են։ Գմբէթին դուրս ցցուած եռանկիւնի մասերուն մէջ դրուած են Մարգարէներու և Գուշակուհիներու նըստած պատկերները։ Ասոնցմէ ամենագեղեցիկներէն մէկն է Երեմիանը, որուն վշտահար ու կորաքամակ դիրքին մէջ կարելի է տեսնել յուսահատութեան հրաշալի պատկերացումը։ Անկարելի է նկարագրել այս «Տիտանեան» կաղ և տկար մարմնոյն ըրած տպաւորութիւնը իր համր թշուառութեան մէջ։ Երեմիան վեհ պատկերը, Եփրայական գըրուածքներուն բանաստեղծական ամենամեծ էջերուն պէս դուրս կը նետուի։ «Մեր սըրտերուն ուրախութիւնը դադրեցաւ։ Մեր պարերը ողբի փոխուեցան»։ «Անցաւ հունձքը, վերջացաւ ամառը»։

Վերջին Դատաստանը, մատուռին արեւելեան անկիւնը նկարուած, ամենասիրելի գլուխ-գործոց մըն է։ Երբեք չպիտի մոռնամ այն յուսախաբութիւնը՝ զոր ունեցայ երբ առաջին անգամ տեսայ այս հոչակաւոր որմանկարը։ Աւելի քան երեք դարու մէջ, մոմի և խունկի մուխերը սեւցուցած են զայն։ Տկար ջանքեր եղած են նորոգելու համար բայց հետզհետէ կուտակեալ ադտեղութիւնները աւերման գործը կատարելագործած են։ Նիւթը չատ հաճելի չէ, ոչ ալ ծրագիրը չատ բարձր։ Ազդեցութիւնը տխրեցուցիչ է։ Միքել Անճէլօի téribiltàն ազդեց իր ժամանակակիցներուն վրայ, և մենք ատոր նշանակութիւնը այս նկարով կրնանք հասկնալ։ Ամենամեծ առաջնութիւնը տրուած է դատապարտեալներու չարքին, որոնք կը գալարին երեւակայելի ամէն ձեւերով, ցոյց տալով անբնական դիրքեր և չափազանցեալ կեցուածքներ։ Մեծ վարպետը տարիքը առած էր երբ այս պատկերը սկսաւ, որ իր տկար կողմը ի յայտ կը բերէ։ Ընդհանուր պատկեր մըն է, քրիստոնէական զգացման մէջ թերի, և ցոյց տալով Քրիստոսը իբր անգութ և մոլեգին վրիժառու մը։ Գալարուած մարմինները ու ահռելի դէմքերը կ'ստիպեն քեզ հեռանալ վրէժխընդրութեան յորձանքին այս անթերի ու հսկայ պատկերէն։ Սարսափով միայն կարելի է դիտել զայն։ Ուժ տարուան անընդհատ աշխատութիւն տրուեցաւ այս գործին, այնպէս որ Միքել Անճէլօ յաճախ յուսահատութեան կը մատնուէր։ Անգամ մը ահագին բարձրութենէ մը վար իյնալով սրունքը ջնջուեց, և տուն երթալով առանձնացաւ մեռնելու տարօրինակ փափաքով մը։

«Արցունքի աշխարհն է աս, կը գրէր, եթէ մարդ մը ինքզինքը զեղխութեանց տալով չկորսուի, մահուան վրայ մտածել կը նշայ իրեն»։ Իր չուրջը տարածուող բարոյական անկումին տեսարանովը յաղթահարուած էր, այնպէս որ իր հսկայ մտքին համար խեղճ նպատակ մըն էր աչքը դիւթել եւ հաճոյք առթել։

Տին Ֆէրրար՝ Միքել Անճէլօն Տանթէի, Լուտերի եւ Քարլայլի հետ բաղդատած է ցոյց տալով նմանութեան անտարակուսելի կէտեր։ Թերեւս այս նկարչին բնութեան մէջ ծածկուած փոսերը արգիլեցին զայն կատարելագործելու իր արուեստագիտական տաղանդը, եւ ինք անտարբեր էր իր գործերուն հաճոյք տալուն կամ չտալուն մասին։ Ասոր համար է որ մեզմէ չատերը Միքել Անճէլօի ղղուստ մարմինները իրենց սւսումնասիրութիւններէն դուրս ձգելով իտէալը Րաֆայէլի մէջ կը գտնեն, որ ամէնէն աւելի Դեղեցիկ սիրեց,

Այրերու ուժեղ մարմինները, չափազանցուած ջիղերով ու ծռած սրունքներով յաւէտ կը ջանան արտայայտել յուզման, յուսահատութեան եւ ներշնչման զգացումները որոնք տաղանդաւոր վարպետին սիրտը կը բզկտէին։ Միքել Անճէլօ առաջին ու ամէնչնաւոր քանդակագործն էր, եւ երբ յիշենք ասիկա, այն ատեն իր նկարագիրը կրնանք հասկնալ։ Կորովը այս զօրաւոր հոգիին բանալին եղած է, բայց այս իտէալը այս աշխարհին մարդոցմէն ալ անդին կ'անցնի, որովհետեւ « իր երեւակայութիւնը առեղծեց արարածներու ցեղ մը որ օտար է բնութեան համար եւ անկէ դուրս »։ Այս վարպետին պրոմեթեան միտքը հսկաներու պէս տեսաւ մարդիկը և իր քանդակած կիները յաճախ Աստուածներու տիպարներ են։ Միքել Անճէլօի մերկին ուսումնասիրութեան համար ունեցած սէրը ցոյց կուտայ, ծայրագոյն հակազդեցութիւն մը միջնադարեան և կղերական իտէալին դէմ, երբ մարմինը բոլորովին զանց կ'առնուէր և առջնութիւնը դէմքին կը տրուէր միայն, իբր հոգեկանութեան ամէնէն արտայայտիչ պատկերը։ Վանականները (որոնք գլխաւոր արուեստագէտներն էին) երբեք մարդկային մարմինը չուսումնասիրեցին, ընդհակառակը ջանացին կարելի եղածին չափ անորոշ ընել զայն և ծածկել հագուստներու տակ։ Բայց Միքել Անճէլօ, անտարակոյս դասական վերածնութեան ազդեցութեամբ, որոշեց մերկին վեհութիւնը եւ կարեւորութիւնը հաստատել արուեստին մէջ։ Ներկայ տեսութեանց իբր հակապատկեր իր ամենաբարձր իտէալը աւելի մարդուն Կորովին մէջն էր քան կնոջ Դեղեցկութեան։

Միքել Անճէլօի քանդակած կիները, կորովի եւ արտայայտութեամբ լեցուն, կը մրցին իր մարդոց հետ։ Թերեւս այնքան մեծ ձնշում մը չպիտի կրէինք թէ որ վարպետին խիստ և աւելի արտայայտիչ գաղափարականներէն մէկ քանին ներմուծէինք մեր ծրագիրներուն մէջ։

Արդի գեղեցկութեան տիպարին մէջ կայ տակաւ կողմ մը՝ զոր Միքել Անճէլօ պիտի արհամարէր. արդի երիտասարդ արուեստագէտին գանգրահեր, նուազուն, « աղուորիկ աղջիկ » ը չպիտի գոհացներ մեծ արուեստագէտը։ Արդի արուեստագէտները կորուսած են Միքել Անճէլօի ներշնչման ծնունդ եղող մարդոց ու կիներուն արտայայտած երկնային զգացումներէն չատերը։ Պէտք է նկարել մարդիկ ու կիները ինչպէս որ են, ու այսպէս ընելով պէտք է զանց ընել գաղափարականին պահանջքները և հոգեկանութեան թաքուն կորովը զոր չենք կարող ներկայացընել հարազատ իրապաշտութեամբ մը։

ՀՕՆՕՐԱ ԹՈՒԻՔՐՕՍ

Թարգմ. ԼԵՒՈՆ ՄԵՄՐՈՊԵԱՆ

ԳԱԶՊԷՆ (ՄԱՆԱՆԱՅ)

Ս. Գիրքը կ'ըսէ թէ, անբեր եւ ամայի անապատին մէջ, քառասուն տարիի չափ, Իսրայելացիք կերակրուեցան գնձի նման մեղրահամ հիւթով մը որ մանանայ կը կոչուէր։ Ժամանակ եղած է որ թերեհաւատներ տարակոյս յայտնած են այդ տեսակ նիւ-

թի մը երկինքէն տեղալուն վրայ։ Բայց այսօր ներքին գաւառներէ մէկ քանիին մէջ քանի մը տարին անգամ մը ամառ առեն կը գոյանայ հիւթ մը, որ կը կոչուի «գազպէ» եւ որ կը յիշեցնէ մեզ Իսրայէլացւոց կերած մանանան։ Այս նիւթը կ'իջնէ ծառերու եւ մանաւանդ կաղնիի տերեւներու վրայ։ Առաջին ակնարկով տեսնողը կը կարծէ թէ տերեւները թրջուած են անձրեւէն։ Տերեւներու վրայ հաւաքուած եւ անձրեւի կաթիլներու նմանող հիւթի այս չիթերը ժամանակ անցնելէ վերջ կը թանձրանան եւ ապա կը բիւրեղանան։ Այս բիւրեղացեալ հիւթը տեղացիք հաւաքելով գունտեր կը չինեն եւ կ'ուտեն կամ չուկայ տանելով կը ծախեն։ Բայց գազպէ հաւաքելու մէկ ուրիշ աւելի ընդհանրական եղանակն է տերեւները լուալ թեթեւ կերպով մը, մեծամեծ կաթսաներու մէջ, մինչեւ որ կաթսային ջուրը բարկ օշարակի վերածուի։ Քեռոյ տանտիկիններ կամ օրիորդներ կ'եռացնեն այս օշարակները այնքան որ ջուրը մեծաւ մասամբ կը չոդիանանայ եւ կը մնայ գրեթէ միայն մածնացեալ գազպէն, զոր զատ ամաններու մէջ կը լեցնեն եւ կը պահեն։ Երկար ժամանակ կրնայ պահուիլ ան, առանց աւրուելու եւ որքան մնայ ամանին մէջ, այնքան կը թանձրանայ եւ ի վերջոյ բիւրեղացեալ չաքար կ'ըլլայ։ Քաղցրահամ, մուր դեղնագոյն եւ այնքան դիւրամարս է որ եթէ մէկը ստամոքսին տարողութեան չափ ալ ուտէ, նորէն մէկ ժամը բաւական է զայն կատարելապէս մարսելու համար։ Ժամէ մը ետքը մարդ կը կարծէ թէ բնաւ չէ՛ կերած եւ կ'ըզգայ զօրաւոր ախորժակ մը անոր համար եւ անսովոր անօթութիւն մը։ Դիտուած է որ գազպէին գոյութեան անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է ամրան բնական ջերմութենէն քիչ մը աւելի տաքութիւնը։ Ոչ նուազ կարեւոր պայմաններ են նաև օդասուն կլիմայ, եւ սառնորակ աղբիւրներ, պարարտ արօտներ եւ հոտաւէտ ու գոյնզգոյն ծաղիկներով զարդարուած հովիտներ. ձրի օրհնութիւն մը ըլլալով հանդերձ՝ ունի իր վնասներն ալ, վասն զի գազպէին գոյութեան տարին ցորեն եւ ուրիշ արմտիքներ զգալի կերպով նուազ կ'ըլլան բաղդատմամբ միւս տարիներուն. նոյնպէս կաթնատու կենդանիները գրեթէ անոր գոյացած չարաթէն սկսեալ՝ կը դատարին սովորական քանակութեամբ կաթ տալէ։ Ուրիշ յատկութիւններու հետ ունի նաև մածուցիկ յատկութիւն մը, այնպէս որ երեկոյին անտառներու մէջ արածելէ դարձող այծերու և ոչխարներու բուրդերը եւ մազերը իրարու փակած կ'ըլլան։ Այն տարիները, որոնց մէջ կը գոյանայ այս մեղրահամ ուտելիքը, կանոնաւոր յաջորդութիւն մը եւ օրէնք մը չունին ըստ երեւոյթին։ Ցաճախ քանի մը տարիներ չարունակաբար կը գոյանայ, երբեմն երկու երեք եւ չատ աւելի տարիներ միջոց կուտայ, ստէպ մէկ տարի ամուլ մնալէ վերջ երկրորդ տարին նորէն յառաջ կուգայ։ Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ ցերեկ ժամանակ կ'իջնէ։ Անձրեւը, ձիւնը, կարկուտը, թանձրացեալ մարմիններու կը վերածուին եւ իրենց տեղացած միջոցին տեսանելի կ'ըլլան։ Սակայն այսպէս չէ գազպէն. տերեւներուն վրայ նստած կաթիլները միայն կը տեսնուին առանց անոր տեղալը տեսնուելու։ Տեղացած պահուն չատ անօսր է, այնպէս որ բաղդատաբար չատ աւելի տերեւ լուալու է կաթսայ մը քաղցր օշարակ պատրաստելու համար։ Այս հիւթը տերեւներու վրայ գոյանալէ առաջ, օդին մէջ տեսակ մը ամպամած կը կազմուի, որ ո՛չ ամպի, ո՛չ մառախուղի եւ ո՛չ ալ մէգի կը նմանի։ Գազպէին գալուստը ծանուցանող նշանը այդ ամպամածն է։ Այսքան տեղեկութիւն այս մասին բաւ համարելով, անցնինք անոր կազմութեան։ Այսօր, չնորհիւ բնաւսատմութեան օր ըստ օրէ զարգանալուն, չատ բան գիտենք բնութեան երեք տարրերուն կազմութեանց եւ անոնց բնախօսութեան վրայ։ Ինչ որ մեզ պէտք է ըսել, սա է թէ բոյսերը կենդանիներու նման ունին իրենց կանոնաւոր ներշնչումն ու արտաչնչումը։ Արտաչնչումը աւելցնող պատճառներէն գլխաւորն է տաք եւ պարզկայ եղանակը։ Այս երկու դիտողութեանց վրայ երբ աւելցնենք սա իրողութիւնը թէ մեղուն բուսականներէն է որ կը պատրաստէ իր պատ-

ուական մեղրը, այլ եւս տարակոյս չմնար թէ գազպէն բուսեղէններու քաղցր հիւթին է, որ ջերմութեամբ՝ մթնոլորտը կը բարձրանայ եւ հոն իր բաժանեալ մասնիկները վերստին միանալով վար կը թափին անձրեւի նման։ Այս վարկածին ընդունելութեամբը կը բացատրուի նաեւ արմաւիքներու եւ կաթի նուազութիւնը, որ կը պատահի այն տարիներուն մէջ, ուր գազպէ կը տեղայ. վասն զի երբ ծաղիկներու եւ բոյսերու կենսական տարրերէն մէկը՝ չաքարը, ջերմութեամբ գոլորշիանալով պակսի, բնական է որ ընդեղէնները չպիտի կրնան մնանիլ եւ ճիլ կատարելապէս եւ կենդանիներն ալ չպիտի կրնան գտնել իրենց ճարակած խոտերուն եւ ծաղիկներուն մէջ այն հիւթը որ պիտի ծառայէր իրենց ստինքներուն մէջ առատ կաթ գոյացնելու. ահա թէ ինչո՞ւ գազպէի գոյութեան տարիներուն մէջ արմաւիքն ու կենդանիներու կաթը նուազ կ'ըլլան։ Անշուշտ չատ աւելի բան կրնանք գիտնալ այս նոր մանանային վրայ եթէ անոր բաղկացուցիչ տարրերը լուծմամբ զատենք եւ ճանչնանք։

Ա. ՉԱՆՈՑԵԱՆ

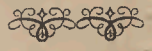

«ԲԻԲԼԱԿՆ» Ի ԹԵՐԹՕՆԸ 26 Հ. Կ. ՈՒԵԼԼՍ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՐԴԻԿԸ ԼՈՒՍՆԻ ՄԷՋ

«Քովս նստող մեծ ագլուխ լուսնամարդը, իմանալով որ տեսնելու ջանացող մէկու մը նման պլուխս կը չարժէր, իր կնճիթաձեւ ձեռքով տեսակ մը նաւամատոյց ցուցուց չատ վարը, դուրս ելլելու տեղ մը, որ պարապութեան մէջ կախուած կ'երեւար։ Մինչ նաւամատոյցին կը մօտենայինք, մեր վայրէջքին սաստգութիւնը հետզհետէ կը նուազէր, եւ քանի մը վայրկեանէն անոր դիմացը հասնելով կանգ առինք։ Օդապարիկէն չուան մը նետուեցաւ և լուսնամարդերու մեծ բազմութիւն մը մեզ քաշեցին դէպ ի նաւամատոյցը։ Աննկարագրելի բազմութիւն մըն էր ասիկա։ Ծանկարծ աչքիս զարկաւ լուսնի բնակիչներուն իրարմէ ունեցած մեծ տարբերութիւնը։ Արդարեւ այն մեծ ամբոխին մէջ երկու հոգի չկային իրարու նման։ Իրարմէ ձեւով կը տարբերէին, հասակով կը տարբերէին։ Ոմանք ուռած փչուած էին, ոմանք չատ հասակ նետած, ուրիշներ իրենց ընկերներուն ոտքերուն տակը կը վազվզէին. ոմանք օձի նման կը գալարուէին եւ կը փաթթըւէին։ Ամէնուն ալ մարմնոյն մասնաւոր մէկ մասը անհաւատալի աստիճան մեծցած էր։ Մէկը ահագին աչ թեւ մը ունէր։ Ուրիշ մը կարծես թէ սրունքէ զատ ուրիշ բան չունէր։ Ուրիշի մը երեսէն կնճիթի պէս ահագին բան մը ցցուած էր սուր աչքի մը քովէ։ Քանի մը ուղեղամաններ կային ահագին փամփուշտի պէս փչուած։ Աչքերուն տեսակներն ալ չատ էին — ոմանք փիղի աչքերու նման փոքր և արթուն էին եւ ոմանք՝ ահագին մութ փոսերու նման։ Եւ ինչ որ ինծի ամէնէն աւելի տարօրինակ երեւցաւ ան ատեն, սա էր որ այս այլանդակ արարածներէն երկու երեք հատը լուսնի մակերեսէն հարիւրաւոր մղոն վար հովանոցներ կը կրէին իրենց բողկուկաձեւ ձեռքերուն մէջ — ճիշդ երկրի վրայ գործածուած հովանոցներուն նման։ Յետոյ խորհեցայ որ կարելի է ասոնք իրրեւ անկարգել (parachute) կը գործածուէին լուսնի ուղղահայեաց փապուղիներէն վար իջնելու համար։

«Լուսնի այս բնակիչները ճիշդ այնպէս վարուեցան ինչպէս երկրիս վրայ մարդիկ պիտի վարուէին նմանօրինակ պարագաներու մէջ։ Զիրար կը հրէին, կը հրմշտկէին և իրարու վրայ կ'ելլէին, անգամ մը զիս տեսնելու համար։ Ամէն վայրկեան հետաքրքրութիւնները կ'աւելնար և ամէն վայր-

կեան նոր դէմքեր կը ներկայանային ապաչան ուշադրութեանս։ Ցետոյ վերջապէս տեսակ մը գահաւորակի վրայ նստեցուցին զիս եւ զօրաւոր բեռնակիրներ զիս վեր վերցուներլով այս եռացող ամբոխին մէջէն տարին ինծի համար յատկացուած տեղ մը։ Ամէն կողմ կային աչքեր, երեսներ, դիմակներ, բազուկներ, բզէզներուն թեւերուն խշրտուքին նման ձայն մը եւ լուսնամարդերու խլացուցիչ ճռուողում մը։»

Կ'երեւայ թէ Քավոր վեցանկիւն սենեակ մը կը տարուի եւ հոն ժամանակ մը կը փակուի։ Ցետոյ չատ աւելի ազատութիւն կը տրուի իրեն։ Այն խորհրդաւոր էակը, լուսնի կեդրոնը բնակող վարիչը, երկու մեծագլուխ լուսնամարդեր կ'որոշէ Քավորը պահպանելու եւ ուսումնասիրելու եւ եթէ կարելի է, անոր հետ մտաւոր յարաբերութիւն մը հաստատելու համար։ Եւ որչափ որ զարմանալի եւ անհաւատալի երեւայ մեզ այն երկու արարածները, այս հակայ մարդակերպ միջատներով, ուրիշ աշխարհի մը մէջ այս միջոցիս իսկ Քավորի լեզուն սորվելու վրայ են։

Քավոր Ֆի-Ու եւ Ցի-Փուֆ կը կոչէ զանոնք։ Ֆի-Ու, կ'ըսէ, իր հինգ ոտք բարձր է։ Բարակ սրունքներ ունի իր տասնեւութ մատնաչափ երկայնութեամբ։ Այս սրունքներուն վրայ կեցած է փոքրիկ մարմին մը, որ կը տրոփէ սրտի իւրաքանչիւր զարկի հետ։ Վիզը չատ յօդուածներէ կազմուած, բայց սովորականէն աւելի կարճ եւ թանձր է։ Գլխուն ուղեղ պարունակող մասը ահագին գունտի մը պէս փչուած է։ Մէկ խօսքով Ֆի-Ու չատ խոչորցած ուղեղով արարած մըն է եւ իր մարմինին միւս մասերը բաղդատապէս եւ բացարձակապէս գաճաճ մնացած են։ Կ'երեւայ թէ Ցի-Փուֆ վերոյիշեալին չատ նման միջատ մըն է, միայն թէ իր ուղեղը տարբեր ուղղութեամբ մեծցած ըլլալով գլուխը դնդաձեւ չէ այլ տանձի ձեւ՝ կոթին կողմը դէպ ի վար։

Տեսնենք թէ Ֆի-Ու եւ Ցի-Փուֆ ինչպէս ձեռք առին լեզու սորվելու խնդիրը։ Այս երկուքը վեցանկիւն սենեակը կուգան եւ կ'սկսին Քավորի ամէն ձայնին նմանիլ՝ ամէնէն առաջ անոր նման հաղալով։ Կ'երեւայ թէ Քավոր չուտ կ'մրոնէ անոնց նպատակը։ Կ'սկսի քանի մը բառեր կրկնել եւ անոնց նշանակած առարկաները մատով ցոյց տալ։ Ֆի-Ու Քավորի կը նայի եւ յետոյ ինքն ալ կը կրկնէ իր լսած բառը։ Երբ բառի մը նշանակութիւնը կը սորվի, զայն կը կրկնէ Ցի-Փուֆի, որ լսածը երբեք չմոռնար։ Առաջին դասատուութեան միջոցին հարիւրէ աւելի բառ կը սորվին։ Ուրիշ ատեն կ'երեւայ թէ գծագրիչ մը կը բերեն իր պակերներով լեզուի այս դասերուն օգնելու։ Վեցերորդ դասին մէջ ուրիշ օգնական մը կուգայ ահագին ձուաձեւ գլուխով։ Երբ Ֆի-Ուի խորհելու կարողութիւնը բաւական չըլլար դժուար պարագայի մը մէջ, այս անձին կը ներկայացուի դժուարութիւնը, եւ իր եզրակացութիւնը միշտ կը հաղորդէ Ցի-Փուֆի որպէս զի միտք պահէ։ Ցի-Փուֆ իրողութեան մը թերանոց մըն է։ Այս կերպով դասերը կը չարունակուին։ Վերջապէս Քավոր կարող կ'ըլլայ քիչ չատ խօսակցիլ Լուսնի այս միջատանման արարածներուն հետ։ Նոյն ատեն կ'երեւայ թէ Քավորի բաւական դիւրութիւն տրուած է ուզածը ընելու։ Այսպէս կարող եղած է ան՝ հեռագրական կազմածի մը համար պէտք եղած գործիքները գտնել եւ գործածել։ Ֆի-Ու՝ որուն միայն տրուած էր Քավորի հետ խօսելու պաշտօնը, անգամ մը այս գործիքները տեսնելով կը հարցնէ թէ ուրիշի մը հետ կը խօսի։ «Այո, կը պատասխանէ Քավոր, ուրիշներու հետ կը խօսիմ»։

Քավոր իր նորագոյն հեռագիրներուն մէջ մեզի նոր իրողութիւններ կը հաղորդէ լուսնամարդերուն նկատմամբ։ «Լուսնի մէջ, կ'ըսէ, ամէն քաղաքացի գիտէ իր դիրքը։ Այդ դիրքին համար կը ծնանի եւ կրթութեան, դաստիարակութեան եւ վիրաբուժութեան միջոցաւ այնչափ լաւ կը պատրաստուի որ իր պաշտօնէն զատ ուրիշ գործի համար ո՛չ դաղափար եւ ո՛չ ալ գործարան կ'ունենայ։ Եթէ մէկը չափազանց պիտի ըլլայ, անոր ուղեղը միայն կը մեծցնեն, կամ ուղեղին չափազանցութեան ծառայող մասերը։

մարմնոյն միւս անդամները այնքան միայն կը պահպանուին որքան պէտք է ուղեղը զարգացնելու համար։ Աւսոր ձեռքերն ու ոտքերը կը կծկին, սիրտը և մսրսողական գործարանները կը պզտիկնան։ Իսկ լուսնահորթ արածող հովիւները այնպիսի կրթութիւն մը կ'ստանան որ միչտ լուսնահորթերու և անոնց արօտներուն վրայ կը խորհին եւ ուրիչ գործով զբաղողները կ'արհամարհեն կամ կը ծաղրեն։ Լուսնի բոլոր աչխատաւորները այսպէս են։ Իւրաքանչիւրը մեքենայ աչխարհի մը կատարեալ մէկ գործիքն է։

«Ուսումնականները թաղուած են անթափանցելի գոհունակութեան մը մէջ, ուրկէ կ'արթնան միայն երբ իրենց ուսմունքին հակառակ խոսող մը ըլլայ։ Անոնք միչտ իրենց պահապանները և սպասաւորները ունին։ Սակայն ամէնէն մեծ գիտնականները այնքան խոչոր են որ գահաւորակով հոս հոն կը տարուին. պարզապէս գիտութեան զանգուածներ են որ չեն կրնար չարժիլ առանց օգնութեան։ Բեռնակիրներ, սրընթաց սուրհանդակներ և ակեզագէտ մունետիկներ միչտ անոնց կ'ընկերանան։ Գիտնականները առանց իրենց ծառաներուն օգնութեան գործնական բան մը չեն կրնար ընել. և այս ծառաներն ալ առանց զիրենք կառավարող գիտնականին՝ պատէն կախուած հովանոցներէ աւելի գործ չեն կրնար տեսնել։

«Սակայն այս միջատանման արարածներուն մեծամասնութիւնը գործաւոր դասին կը վերաբերին և ամէնքն ալ իրենց գործին չատ մասնաւոր կազմութիւն մը ունին։ Ոմանք քիչ ոմանք չատ մատներ ունին իրենց թեւերուն վրայ։ Քիմիական գործի պարապողներ հոտառութեան ահագին գործարաններ ունին։ Նուրբ գործեր կատարողները այնքան փոքր են որ ափիս մէջ կրնամ առնել։ Վերջերս ալ նոր բան մը սորվեցայ այս գործաւորներուն կեանքին մասին։ Ընդարձակ ու ցած քարայրի մը մէջ, որ իրրեւ սունկի արտ կը գործածուէր, հոս հոն սունկերուն մէջերը փըռուած էին ամէն տեսակ գործաւորներ։ Ի սկզբան ասոնք մեռած կարծեցի՝ սակայն չետոյ իմացայ թէ անգործ գործաւորներ էին և թմրեցուցիչ դեղի մը ազդեցութեան տակ կը քնանային մինչեւ որ լուսինը դարձեալ իրենց պէտք ունենար։ Կարծեմ աւելի աղէկ է պարապ մնացած գործաւոր մը քնացնել, մէկ կողմ դնել, քան թէ գործէն հանել և թողուլ որ փողոցներուն մէջ անօթի պտտի»։

(Շարունակելի)

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Շանկայէ կը հեռագրեն թէ Ռուսիոյ եւ Չինաստանի միջեւ նոր համաձայնութիւն մը կնքուած է, որուն համեմատ Չինաստան պիտի վերստանայ Մանչուրիան և մասնաւորաբար այն գաւառները՝ որոնց մայրաքաղաքներն են Քիրին և Մուքդէն, մինչ Ռուսիա, ասոր փոխարէն իրաւունք պիտի ունենայ գազաքներով պաչտպանելու իր երկաթուղին և անուանելու յիչեալ երկու մայրաքաղաքներու զօրապետները։ Ա յս պայմանները ա՛յնքան նպաստաւոր են Չինացւոց որ ոմանք կը խորհին թէ՝ այս ծանուցեալ համաձայնութենէն զատ, կարելի է որ ուրիչ գաղտնի դաչնադրութիւն մըն ալ ըլլայ։ Սակայն պատճառ չկայ ատանկ ներքին ու գաղտնի կարգադրութիւն մը ենթադրելու։ Ռուսիա կ'ուզէ որ իր երկաթուղին աւարտի, և արդէն վերջին հեռագիրները ծանուցին թէ հիմա Մոսքուայէն Վլատիվոստոք երկարող գլխաւոր գիծը աւարտած է։ Ուստի Ռուս կառավարութիւնը կ'ուզէ որ ապահով վիճակի մը մէջ մնայ ան ու իր ծախքը հանէ։ Ռուսիա չուզեր ահագին նոր գումարներ ծախսել պահապան զօրքերով լեցնելու համար Մանչուրիան՝ որուն յարաճուն բնակիչները Ռուսիոյ համակիր ըլլալէ

հեռու, բոլորովին հակակիր են անոր։ Մանչուրիոյ միացումը միայն ժամանակի խնդիր մըն է, չուտով կրնայ կատարուիլ ան՝ երբ Ռուս գաղթականութիւն մը սկսի մտնել հոն։ Ճիշդ հիմա Ռուսիա մասնաւոր տենչ մը չունի երկրին այդ մասին մէջ նոր գաւառներ գրաւելու։ Սիպերիա արդէն չատ ծանր բեռ մը եղած է իր գանձին։

* * *

Աւստրիոյ ազատական կուսակցութիւնը մեծ վախ ունի որ Ֆրանսայէ արտաքսուած միաբաններու եւ միաբանուհիներու հեղեղ մը ողողէ երկիրը։ Ճիզուիթները արդէն հոն տեղաւորուելու սկսած են և պէտք ունին մասնաւոր հակողութեան որ մի գուցէ իրենց հարստութեամբն ու կարողութեամբը արգելք ըլլան այդ տեղի գործերուն։ Աւստրիոյ մէջ եպիսկոպոսները որքան որ արգահատին այս իրենց իշխանութեան տակ չինկող նորեկ հիւրերուն, չեն կրնար հաչտ աչքով նայիլ անոնց։ Հանրային վարչութեան նախարարը նկատողութեան առած է այս խնդիրը և ծանուցած է աւստրիական բարձրմէնթին թէ միջոցներ չեն պակսիր իրեն ճիզուիթներու այդ երկրին մէջ հաստատուելու ծրագիրը արգիլելու համար։ Հաւանական է որ ուրիշ կաթոլիկ պետութիւններ ալ նոյն կերպով վարուին Ֆրանսայէ արտաքսուած այս միաբաններուն դէմ, որոնք այն աստեն պիտի ստիպուին ապաստանիլ Մեծն Բրիտանիոյ մէջ։ Բայց Մեծն Բրիտանիոյ մէջ անոնք չեն յաջողիր ապահովաբար բողոքականները դարձի բերել, ոչ իսկ աղդեցութիւն մը ունենալ անգլիացի կաթոլիկներու վրայ, որովհետեւ ֆրանսացի ճիզուիթ մը եւ անգլիացի կաթոլիկ մը չատ տարբեր են իրարմէ։

* * *

Կ'ըսուի թէ Զինաստանի Մայր-կայսրուհին կ'ուզէ տարի մը առաջ իր ընտրած գահաժառանգը փոխել ու անոր տեղ դնել Լուն իշխանը, Թուէն իշխանին եղբօրորդին, որ Պօքսըրներու կազմակերպութեան մէջ մեծ դեր ունեցած է։ Բայց բարեկարգութեան չատագով կուսակցութիւնը չի սիրեր այս նոր անուանումը և կ'ուզէ որ Եւրոպա բողոքէ անոր դէմ։ Դժուար է գուշակել թէ Եւրոպա ի՞նչպէս կարող պիտի ըլլայ միջամտել ասանկ բոլորովին ներքին խնդիրի մը։

Հեռագիրը ծանուց արդէն Լի Հունկ Զանկի մահը։ Անոր յաջորդ նշանակուեցան Ուանչիքայ՝ Բեչիլիի կառավարիչը, և Վանկ-Վէն-Զաօ՝ նախարարաց խորհուրդի անդամ և լիազօր պատուիրակ։

* * *

Պատերազմին ամէնէն արիւնալից կռիւներէն մէկն էր որ տեղի ունեցաւ անցեալ շաբթու Պէրքէլակէի մօտ։ Պօթա յարձակեցաւ հազար հոգիով զինգապետ Պէնսընի գունդին վերջապահներուն վրայ։ Զինգապետ Պէնսըն ծանրապէս վիրաւորուելով քիչ վերջը մեռաւ։ Անգլիական զօրքերը անմիջապէս օգնութեան փութացին և Պօէրները թէեւ կատաղի կերպով կռուեցան իրենց թիւնամիին դէմ, բայց ետ մղուեցան ծանր կորուստներով և չյաջողեցան գրաւել պաշտպանուած դիրքը։ Պօէրներուն կորուստը 300 — 400 հոգի կը հաշուուի։

« Ատամն ընդ ատաման » ի սկզբունքով, Լորտ Քիչնէր Պօէրներու դէմ հանած իր ծանօթ յայտարարութենէն վերջ, Պօթա նոյնօրինակ յայտարարութիւն մը կ'ընէ. « Կը յայտարարեմ թէ զօրավար Քիչնէր, իր սպայակոյտը և անգլիացի բոլոր սպաները և զօրքերը այնուհետեւ իբրեւ ոճրագործ համարուին Հարաւային Ափրիկէի մէջ և բոլոր Պօէրները Թրանսվալի, Օրանժի և Բարեյուսոյ մէջ արտօնութիւն և հրաման ունին հրացանի բռնելու ամէն գինեալ Անգլիացի ուր որ ալ հանդիպին »։

Լոնտոնէ կը հեռագրեն թէ անգլիական կառավարութիւնը որոշած է 16400 օգնական զօրք ղրկել Հարաւային Ափրիկէ։

Տէր եւ Տնօրէն

Է. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Տպագր. ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՊԱԼՔԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ, ՍՕՖԻԱ

Դրամագլուխ, պահեստ եւ երաշխաւորութեան գումար Ֆր. 7,500,000

ԿԵԱՆՔԻ ՃԻՒՂ

1899 ի՝ ապահովագրութեանց գումարն է 19.534,276 ֆրանք։ Ամբողջ կեանքի վրայ և խառն ապահովագրութիւն, կրկին դրամագլուխով, տղոց օժիտի դրամագլուխ այլ եւ այլ կարգադրութիւններով, չափաւոր մակերով ու նպաստաւոր պայմաններով։

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ

Ապահովագրութիւն փայտաշէն ու քարուկիր չէնքերու, կարասիք եւ ապրանքներու՝ նպաստաւոր պայմաններով։

ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ ՃԻՒՂ

Ապահովագրութիւն վաճառքներու, չոգենաւերու մարմնին աշխարհիս ո՛ր կողմն ալ որ ուղեւորին։

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ դրամատուներն են ՓՐԱ[illegible] ԼԻՈՆԷ՝ Կ. Պոլիս, ԱՆԿԼՕ-ԱԻՍՏՐԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ՝ Լոնտոն, ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՄԱՏՈՒՆ՝ Սօֆիա։

Գործակալ Ընդհանուր Թուրքիոյ՝ ԱՐՇԱԿ ՈՒՆՃԵԱՆ։

Ղալաթիա, Մերճպանի փողոց, ձեռիս խան թիւ 4։

Գաւառներու համար պատուաւոր երաշխաւորութեամբ գործակալներ կը փնտռուին։

ԹԷՅ ԹԷՅ ԹԷՅ

ԸՆՏԻՐ ՀՈՏԱԻԷՏ ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ և Յ. ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատունը պատրաստ՝ և թէ օր ըստ օրէ հասնող թարմ և աղնուագոյն տեսակ թէյերով կրնայ այսօր անմրցելի ածանութեամբ գոհացում տալ նոյն իսկ էն խստապահանջ թէյի սիրահարներու։ ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ եւ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ հաստատութիւնը կը թղթակցի գաւառներու հետ եւ յանձնարարութիւնները կը կատարուին ամենայն ճշդութեամբ։

Ածան, ընտիր ու հոտաւէտ թէյ գործածողներու ջերմապէս կը յանձնարարենք անգամ մը այցելել Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ և Յ. ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատունը, Ճէլալ-Պէյ խանի կից թիւ 10, ուր պիտի գտնեն մեծաքանակ և փոքրաքանակ թէյի ճոխ մթերք մը։

Ա Ծ Ա Ն Ա Ծ Ա Ն Ա Ծ Ա Ն

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿ ժանկական պատկերազարդ հանդէսին 2 րդ թիւը հրատարակուեցաւ ճոխ բովանդակութեամբ։ Դիմել Թերթին հրատարակիչ Նշան Կ. Պէրպէրեանի հասցէին։